Ovaj rad bavi se istraživanjem glazbene i liturgijske baštine Legrada, s posebnim naglaskom na crkveno pjevanje, rukopisne pjesmarice te njihov povijesni i kulturni značaj. Analizom dostupnih podataka utvrđeno je da se legradska glazbena tradicija razvijala kroz spoj usmene i pisane predaje, pri čemu su ključnu ulogu imali kantori, orguljaši i voditelji crkvenih zborova. Posebno se ističu rukopisne pjesmarice Ivana Horvata iz 1790. godine i Slavka Kuzmića, koje predstavljaju važne izvore za razumijevanje liturgijskog repertoara i načina njegova izvođenja.
Rad pokazuje da je glazbeni repertoar bio usko povezan s liturgij-

Ivon Fabijanec

Legradska pučka crkvena popijevka

skom godinom te da je obuhvaćao različite vrste napjeva, od svečanih do pučkih i meditativnih oblika. Unatoč povremenim prekidima u kontinuitetu izvođenja i gubitku dijela pisanih izvora, glazbena se tradicija održala zahvaljujući snažnoj pobožnosti i prijenosu znanja unutar zajednice. Također je utvrđeno da je dio rukopisne građe danas teško dostupan ili nedovoljno istražen, što ograničava cjelovitu rekonstrukciju povijesnog razvoja. Stoga se naglašava potreba za daljnjim znanstvenim istraživanjem, dokumentiranjem i mogućom digitalizacijom izvora. Legradska glazbena baština predstavlja važan dio kulturnog identiteta Podravine te vrijedan doprinos hrvatskoj crkveno-glazbenoj tradiciji koji zaslužuje daljnju zaštitu i sustavno proučavanje.

KLJUČNE RIJEČI:
Legrad, crkveno pjevanje, liturgijska glazba, rukopisne pjesmarice, glazbena baština, Podravina

1. Uvod

Podravska sela često skrivaju slojevitu kulturno-povijesnu i umjetničku baštinu koja još nije u potpunosti istražena ni valorizirana. Jedno od takvih mjesta jest Legrad, smješten na samoj granici s Mađarskom, koji se ističe specifičnim povijesnim razvojem, bogatom tradicijom i suvremenim demografskim izazovima. Značaj Legrada potvrđuju brojni radovi povjesničara, kroničara i crkvenih autora koji su kroz različita razdoblja bilježili njegov razvoj i posebnosti. Uz prirodne i povijesne značajke, važno mjesto u identitetu ovoga kraja zauzima i liturgijsko-glazbena baština. Unatoč njezinoj vrijednosti, taj je segment kulturne baštine nedovoljno istražen te rijetko zastupljen u suvremenim znanstvenim i stručnim radovima. Suvremeni društveni procesi, osobito depopulacija ruralnih područja, dodatno ugrožavaju očuvanje nematerijalne kulturne baštine. Legrad, kao i mnoga naselja podravsko-međimurskog prostora, bilježi kontinuirani pad broja stanovnika, pri čemu postoji opasnost od prekida prijenosa tradicijskih sadržaja između generacija. Polazeći od navedenih okolnosti, cilj je ovoga rada prikupiti, sistematizirati i interpretirati liturgijsko-glazbenu baštinu Legrada te time pridonijeti njezinu očuvanju. Istraživanje je pritom usmjereno na odabrane segmente: popijevke božićnoga i uskrsnoga ciklusa, dvije popijevke vezane uz mise zadušnice te rukopisnu pjesmaricu iz 1790. godine, koja se danas više ne nalazi u vlasništvu župe.

2. Kratki povijesni pregled nastanka Župe Presvetog Trojstva u Legradu s posebnim osvrtom na razvoj crkvenoga pjevanja

Na krajnjem sjeveru Koprivničko-križevačke županije, na sutoku rijeka Mure i Drave, smješteno je naselje Legrad, koje se kroz povijest profiliralo kao prostor značajnih društvenih, političkih i kulturnih previranja. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Općina Legrad imala je 2241 stanovnika.[1] U naselju djeluju dvije kršćanske zajednice: rimokatolička Župa Presvetog Trojstva i evangelička Crkvena općina Legrad. Unatoč pripadnosti prostoru gornje hrvatske Podravine, Legrad zbog svojega zemljopisnog položaja, povijesnih okolnosti i specifičnih društvenih procesa pokazuje obilježja relativno izdvojene i samosvojne sredine. Povijesni izvori i relevantna literatura ističu Legrad kao jedno od značajnijih naselja ovoga područja, osobito u razdoblju djelovanja hrvatske plemićke obitelji Zrinski. Arheološki nalazi i povijesni zapisi upućuju na kontinuitet naseljenosti ovoga prostora koji seže unatrag pet tisuća godina. Međutim, zbog nedostatka pisanih izvora, povijesni razvoj Legrada do 13. stoljeća teško je precizno rekonstruirati.[2] Zahvaljujući povoljnom strateškom položaju, Legrad dobiva na važnosti u vrijeme Zrinskih, koji iz utvrde Zrin premještaju svoje djelovanje u Međimurje s ciljem učinkovitije obrane od osmanskih prodora. Već 1568. godine na području Legrada odvijaju se značajni vojni sukobi, a dodatne strateške aktivnosti zabilježene su i početkom 17. stoljeća, osobito nakon pada Kaniže 1600. godine. U tom su razdoblju na rijeci Muri podignute utvrde Novigrad i Novi Zrin, pri čemu je Novi Zrin imao važnu obrambenu ulogu u zaštiti kršćanskog prostora.[3]

Unatoč postojanju crkvene strukture na ovom području, točna godina osnutka župe u Legradu nije utvrđena. Povjesničari navode da su međimurske župe od 11. stoljeća pripadale Zagrebačkoj biskupiji, no Legrad se ne spominje u popisima župa iz 1334. i 1501. godine. U kontekstu vjerskih promjena

1 Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Zagreb, 2011., 46.
2 FELETAR, Dragutin: *Legrad.* Čakovec: Kulturno-prosvjetno društvo „Zrinski", 1971., 60.
3 Isto, 64.

važno je istaknuti i utjecaj reformacije, osobito nakon 1571. godine, kada dolazi do protjerivanja katoličkog svećenstva i djelovanja protestantskih zajednica na ovom području.[4] Razvoj crkvenoga pučkog i zborskog pjevanja u Legradu usko je povezan sa službom kantora, odnosno orguljaša, koja je u pravilu bila objedinjena sa službom školskog učitelja. Takva je praksa bila uobičajena u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Prvi konkretni podatci o toj službi potječu iz kanonske vizitacije iz 1688. godine, kada se spominje orguljaš Ivan pl. Objanić, koji je uz pjevanje u crkvi obavljao i nastavničku te zvonarsku službu. Vizitacije s kraja 17. i početka 18. stoljeća bilježe povremene prekide u obnašanju orguljaške službe, ali i njezinu ponovnu uspostavu.[5] Tijekom 18. stoljeća u Legradu djeluje niz orguljaša i učitelja koji istodobno sudjeluju u obrazovnom i liturgijskom životu zajednice. U tom razdoblju počinje i izgradnja nove župne crkve Presvetog Trojstva (1769.), koja postaje središnje mjesto liturgijskog i glazbenog života. Podatci o orguljašima, poput Pavla Lengela i Mirka Matoja, svjedoče o razvijenoj praksi glazbenog sudjelovanja u liturgiji, kao i o obrazovnoj ulozi kantora u lokalnoj zajednici.[6]

Posebno vrijedan izvor za proučavanje liturgijsko-glazbene prakse predstavlja rukopisna pjesmarica orguljaša Ivana Horvata iz 1790. godine. Iako se danas više ne nalazi u vlasništvu župe, ona pruža uvid u tadašnji repertoar i način izvođenja crkvenih napjeva. U 19. i početkom 20. stoljeća značajan doprinos glazbenom životu župe daju redovnice Družbe Kćeri Božje ljubavi, koje od 1893. godine djeluju u Legradu. One preuzimaju orguljašku službu, vode pjevačke zborove i aktivno sudjeluju u oblikovanju liturgijske glazbene prakse. Njihov utjecaj vidljiv je u repertoaru koji se dijelom očuvao do danas. Daljnji razvoj obilježava nabava novih orgulja 1933. godine, čime se dodatno unapređuje glazbena kvaliteta liturgijskih slavlja. Tijekom 20. stoljeća u župi kontinuirano djeluju orguljaši i pjevački zborovi, uz povremene prekide i promjene uvjetovane društveno-političkim okolnostima. U novijem razdoblju dolazi do obnove i reorganizacije glazbenog života župe, osobito osnivanjem i djelovanjem mješovitog pjevačkog zbora *Schola Ss. Trinitatis*. Unatoč demografskim i društvenim izazovima, tradicija crkvenog pjevanja u Legradu i dalje je prisutna te predstavlja važan segment identiteta lokalne zajednice. Iako je danas riječ o brojčano maloj župi u sastavu Varaždinske biskupije, kontinuitet liturgijsko-glazbene prakse svjedoči o snažnoj ukorijenjenosti tradicije, koja se prenosi i održava unatoč suvremenim promjenama.

3. Baština sačuvana do danas

Glazbena baština liturgijske prakse Katoličke Crkve u Legradu odlikuje se izrazitom heterogenošću, koja se očituje u slojevitom suživotu različitih stilskih i povijesnih elemenata. Do suvremenoga razdoblja očuvani su brojni tradicionalni napjevi, kao i skladbe preuzete iz crkvenih pjesmarica, kantuala i molitvenika s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Uz njih, u uporabi su i napjevi nepoznatih autora, koji danas predstavljaju rijetkost u širem liturgijsko-glazbenom kontekstu. Unatoč tome, valja istaknuti kako je dio pisane građe nepovratno izgubljen ili nedostupan, uključujući i rukopisnu pjesmaricu orguljaša Ivana Horvata iz 1790. godine. Kao temeljni izvor za rekonstrukciju legradskoga liturgijsko-glazbenog repertoara u ovom radu poslužila je rukopisna pjesmarica Slavka Kuzmića, nekadašnjeg župnog orguljaša. Ona je nastala kao rezultat njegove prakse zapisivanja napjeva po sluhu, oslanjajući se na interpretaciju tadašnje voditeljice župnog zbora, Ljubice

4 HALLER, Jeno: *Povijest Legrada.* Samobor: Meridijani, 2016., 103.
5 FELETAR, Dragutin: Nav. dj., 158.
6 Isto, 159.

Pečet. O vjerodostojnosti i kontinuitetu ove tradicije svjedoči i kazivačica Snježana Kuzmić. Danas ta pjesmarica predstavlja jedinstveni rukopisni korpus u kojem su napjevi sustavno organizirani prema tijeku liturgijske godine. Unatoč povremenim prekidima u institucionalnom kontinuitetu orguljaške službe, liturgijsko pjevanje u Legradu nije zamrlo. Naprotiv, očuvalo se zahvaljujući snažnoj ukorijenjenosti u zajednici, čiji su članovi aktivno sudjelovali u prijenosu glazbene tradicije usmenim putem. Time je osigurana njezina prisutnost u redovitoj liturgijskoj praksi sve do danas.

3.1. Božićni ciklus

3.1.1. Adventske popijevke

Božićni ciklus započinje adventom, odnosno vremenom došašća. Opus napjeva u vremenu priprave za Kristovo rođenje skromnijeg je sadržaja, ali nikako nije zanemariv. S obzirom na to da je legradski narod pridavao osobitu važnost kultu Blažene Djevice Marije, u adventskom vremenu pretežito prevladavaju popijevke marijanskoga sadržaja, preuzete iz tada aktualnih pjesmarica i crkvenih kantuala s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Uz vrijeme priprave za Kristovo rođenje – advent – ne vežu se posebni običaji, osim svakodnevnog pohađanja misa zornica.[7]

Adventsko vrijeme nezamislivo je bez molitve *Anđeo Gospodnji*, toliko da ona nerijetko zamjenjuje ulaznu pjesmu u slavlju misa zornica. Omiljena molitva hrvatskih vjernika iznjedrila je brojna uglazbljenja toga teksta. Najpoznatiji i najbolje prihvaćen napjev te molitve raširen je po cijeloj Hrvatskoj. Doživio je brojne melodijske i ritamske izmjene u pojedinim krajevima i župama, pa je teško odrediti njegov početni oblik. U suštini, svi su napjevi međusobno povezani, a opet različiti. Legradska verzija poznaje samo tri uglazbljena stiha molitve, raspoređena u tri parafrazirane strofe, nakon kojih svećenik nastavlja: „Moli za nas, sveta Bogorodice...“ Napjev *Doletio anđel s neba*[8] autora I. Strnada napjev je s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Sastoji se od dvije strofe raspoređene u dvije male glazbene rečenice s polovičnom i autentičnom kadencom. Melodija je durska, bez velikih intervalskih skokova. Govori o poznatom evanđeoskom susretu anđela Gabrijela i Djevice Marije s porukom da će začeti i roditi Sina Božjega. Iako nije nastala na ovome području, skladba je poprimila obilježja pučkoga napjeva i kao takva opstala do danas. Jedna od najpoznatijih i najprihvaćenijih hrvatskih pučkih adventskih popijevki zasigurno je *Padaj s neba*. Riječ je o jedinoj popijevki nemarijanskoga sadržaja u legradskom opusu. U liturgijskoj je praksi poznatija verzija svećenika i skladatelja Josipa Walingera, koja se u Legradu ne izvodi. Manje poznatu verziju nalazimo u crkvenoj pjesmarici Stjepana Hadrovića *Hosanna*[9] iz 1911. godine, koju je legradski kantor redovito koristio i koja je među rijetkim pjesmaricama kojima se nije izgubio trag. Napjev se sastoji od pet strofa. Zamjetna je uporaba personifikacije kojom je pjesnik želio dočarati ljepotu događaja Kristova rođenja, kojemu se klanja sva stvorena priroda. Ova melodijski opsežnija popijevka sastoji se od četiri male glazbene rečenice. Druga je rečenica zapravo ponovljena prva. Shema popijevke je /:a:/, b, c, gotovo jednaka shemi
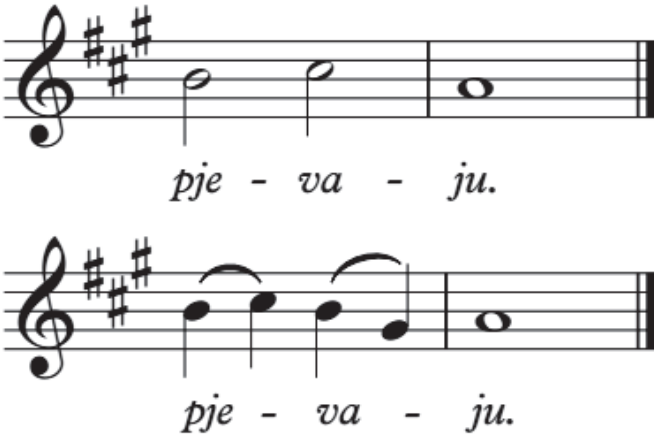
7 ĐURKAN, Josip: *Legrad i njegova župa kroz stoljeća. Legrad: vlast. nakl., 2005., 289: U vrijeme došašća, ljudi su se dizali rano kako bi išli na misu tzv. zornicu. Ona počinje u šest sati i služi se uz svjetlucanje svijeća. Bez obzira na to što je bio mrak, svi su pjevali krasne i nježne pjesme u slavu svete Djevice. Već na početku mise noge se počinju smrzavati. Hladnoća štipa vrške prstiju, ali nitko na to ne misli. U samo zoru, na izlasku iz crkve čuju se brzi koraci i škripanje snijega. Svatko se žuri kući da bi upalio vatru i ugrijao promrzle noge koje se više ne osjećaju. Prvi događaj, po kojem se prepoznaje primicanje Božića je blagdan svete Barbare. Uoči tog dana ne zatvaraju se dvorišna vrata kako bi djeca, dječaci od 8 do 12 godina u grupi po njih četiri ili pet, mogli ući po noći. Dok spavamo dubokim snom, iznenada, u bilo koje doba noći probude nas glasovi dječaka koji počinju pjevati pomalo tužnu pjesmu svetoj Barbari.*

8 *Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta : troglasno sa pratnjom orgulja. /* udesio Vilko Novak, Zagreb: Naklada St. Kugli – Knjižara hrvatskog sveučilišta i jugoslavenske akademije, 19. – 20. st., 20.

9 HADROVIĆ, Stjepan: *Crkvena pjesmarica Hosanna.* Zagreb, 1911., 3, 122 (br. 3)

popijevke J. Walingera /:a:/, b, /c:/. Ova skladba također nije nastala na ovome području, no poprimila je epitet pučkoga napjeva i kao takva prihvaćena je do danas. *Poslan bi arkanđeo svet*[10] jedna je od pučkih adventskih popijevki koju vjerojatno pronalazimo u najviše različitih melodijskih verzija. Ovaj melodijski okvir pronalazimo u samoj *Cithari Octochordi*[11] što svjedoči o starosti napjeva. Uspoređujući razne harmonizacije ove idilične popijevke, vidljivo je da postoje dvije varijante: ona poletnija u osminskim vrijednostima i druga, mirnija, u jednakim četvrtinskim vrijednostima. Ovdje se izvodi poletnija verzija parafraziranog izvornog teksta koji pronalazimo u *Cithari Octochordi*. Popijevka nije nastala na području Legrada, no prihvaćena je kao pučka. *Ptičice lijepo pjevaju* popijevka je koja dijeli melodijski napjev s tekstom popijevke *Klikujte sada zanosno*. Pojavljuje se već u drugom izdanju poznate *Cithare Octochorde*.[12] Raširena je u dijelovima kajkavske Hrvatske, ali i šire. Možemo reći da je u narodu još uvijek prihvaćenija ova melodija s tekstom *Ptičice lijepo pjevaju* nego *Klikujte sada zanosno*. Riječ je o strofičnoj popijevki prepunoj personificiranih slika kojima se opjevava slava Djevice. Usporedimo li originalni napjev[13] s legradskim napjevom sačuvanim u pjesmarici Slavka Kuzmića, uočavamo nekoliko različitosti u melodijsko-ritamskim pomacima kadenci rečenica. Napjev se sastoji od dvije ponovljene male rečenice s autentičnom kadencom u duru, proširene male rečenice s polovičnom kadencom te dviju malih rečenica s autentičnom kadencom. Shema napjeva bila bi /:a:/, b, c.

Dok se u poznatijem napjevu treći takt kreće u polovinkama h, cis – a, ovaj je napjev nešto ukrašeniji i kreće se u četvrtinkama h, cis, h, gis – a:
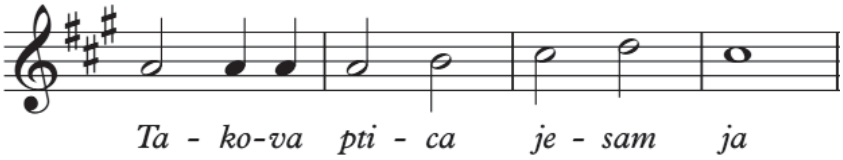

Slika 1. Melodijski pomak legradske verzije napjeva *Ptičice lijepo pjevaju*

10 *Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta.*, 18.
11 *Cithara octochorda.* Zagreb, 1757., 67
12 Isto.
13 *Pjevajte Gospodinu pjesmu novu. Zagreb: Glas koncila, 1985., 306. popijevku Klikujte sada zanosno uzeli smo kao mjerodavni napjev napjevu Ptičice lijepo pjevaju.*
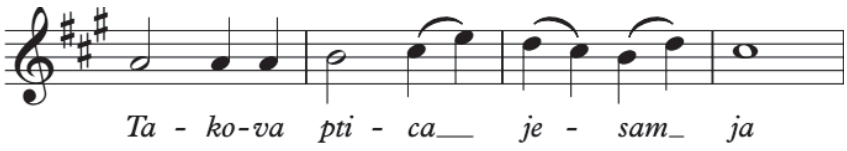
Slično je i u dijelu … *takova ptica jesam ja*…, u kojem se pomalo statična melodija ukrašava prohodnim notama:

- tradicionalni napjev

Slika 2. Melodijski pomak originalne verzije napjeva Ptičice lijepo pjevaju

- verzija iz legradske pjesmarice

Slika 3. Melodijski pomak legradske verzije napjeva Ptičice lijepo pjevaju

3.1.2. Božićne popijevke

Hrvatski se narod ističe kao jedan od naroda koji posjeduju najljepše i najbogatije božićne popijevke. Uistinu je tomu tako. Vidjet ćemo i u sadržaju legradskog opusa da je božićno vrijeme neiscrpno vrelo skladatelja koji su na različite načine, prema svojim mogućnostima, željeli ostaviti glazbeni utisak kao dar Novorođenom. *Veseli se, ljudstvo grešno* božićna je popijevka donesena u Legrad. Pisana je štokavštinom. Danas je prihvaćena kao pučka i dio je glazbene božićne tradicije. Pretpostavlja se da su je posredovale časne sestre Kćeri Božje ljubavi, a egzistira sve do današnjih dana. Riječ je o strofičnoj pjesmi građenoj od dvije male rečenice s različitom kadencom – a, a' – te velike rečenice koja se ponavlja – b. *Poslušajte svi sada* poznati je božićni napjev pisan na kajkavštini.[14] Napjev je građen od četiri male glazbene rečenice. Prve dvije rečenice zapravo su silazna durska ljestvica koja se repetira. Drugi dio također se ponavlja, no na završnoj kadenci dolazi novi tekst. Pretpostavlja se da je ovaj napjev u puku bio omiljen te se širio Međimurjem, a svako je selo napjev modificiralo, pa su nastali brojni napjevi koji u suštini imaju isti glazbeni okvir. Vinko Žganec u *Zborniku jugoslovenskih pučkih popijevaka*[15] objavio je nekoliko istoimenih napjeva. Autor Đurkan svjedoči da je ovaj napjev bio jedan od napjeva kojim su ophodari u vrijeme

14 Postoje dvije verzije teksta ove legradske melodije: jedna je zabilježena u božićnoj pjesmarici župe Legrad, koja se koristi i danas, a drugu donosi autor Josip Đurkan:
1. *Poslušajte svi sada kak je negda Marija, svojemu sinku pjevala kada ga je zibala:*
„Spavaj mi, spavaj, sinek moj, slatko primi pokoj svoj. Spavaj mi, spavaj, sinek moj,
preljubljeni Jezuš moj." 2. Anđeli sinu tecite, slatke mu pjesme spevajte, dok ne primi pokoj svoj, preljubljeni Jezuš moj. „Spavaj mi, spavaj…" 3. Kralj nebeski, Jezušek, v noći primi počinek, a mi bumo pjevali, pevajuć skuznuvali. 4. Nunaj, nunaj, nunaj, naj pastiri nose lijepi dar. Daruj Jezuš vječni raj, kojemu nebu nigdar kraj.
Druga verzija:
1. *Poslušajte svi sada kak je negda Marija, svojemu sinku pjevala kada ga je tiho zibala:*
„Spi mi, o spi mi, Sinek moj, slatko primi spokoj svoj." 2. Ob pol noći se zgodi da se Jezuš narodil. Z nebesi dojde veselje, a ljudem pak mir na zemlje. 3. Dika budi Devici i nebeskoj kraljici kaj nam je Boga rodila, s porodom nebo otprla. 4. Angelci sim letite i veselo spevajte mladome Kralju, našemu malom Detecu Jezušu. 5. I ti luctvo kršćansko, navlastito horvatsko, zaspevaj milo, zaspevaj, Jezuša tiho zazibaj: „Spi mi, o spi…"

15 ŽGANEC, Vinko: *Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka* (I. knjiga), Zagreb, 1925., 54–55.

božićnih blagdana čestitali rođenje Spasitelja.[16] *Kakva 'I mi je ljepota* božićna je popijevka pisana na kajkavštini. Raširena je u sjevernoj Hrvatskoj te vjerojatno nema korijenske veze s Legradom. Zadržala je oblik liturgijske pučke popijevke te se i danas izvodi. *Čudo Božje milosti* popijevka je pisana na štokavštini. U pjesmaricama koje su se koristile u Legradu pronalazimo tekst, no ne i melodiju koju su vjerojatno donijele časne sestre koje su ovdje djelovale. Popijevka se i danas izvodi u liturgiji Bogojavljenja. *Djetešce mileno* božićna je uspavanka koja se obično pjeva na misi polnoćki. Popijevka je prevedena na hrvatski jezik i potječe iz poljske božićne narodne baštine. Nekoliko je poljskih božićnih popijevaka uvriježeno u hrvatskoj pučkoj tradiciji. Brojnima je autor nepoznat, a neke su toliko poprimile hrvatski duh da se uopće ne dovodi u pitanje njihovo podrijetlo i autorstvo. *Kad se Isus rodi* omiljena je pjesma Legrađana. Iako se pripisuje pučkoj tradiciji, zapravo je riječ o poljskoj božićnoj popijevki *Gdy się Chrystus rodzi*, nastaloj u 19. stoljeću. Izvodi se u svim krajevima Hrvatske, ali autor je nepoznat. Brojni autori obrađivali su je i prerađivali. Iako se nekada izvodila četveroglasno sa solistom, danas je izvedba svedena na dvoglasje i kao takva je opstala. Kod popijevke *Zdrav' kralj mladi* postoje dvije verzije napjeva s istim naslovom. Jedan se i danas izvodi u liturgiji, dok je drugi pomalo iščeznuo. Kazivačica Kata Bango 1947. godine taj je napjev otpjevala dr. Vinku Žgancu, koji ga je zapisao i sačuvao od zaborava.[17] Napjev je zapisan u prirodnoj g-mol ljestvici. Sastavljen je od dvije dvotaktne fraze koje se ponavljaju (/:a:/) te od dvije male glazbene rečenice s različitim kadencama. Melodija se kreće u rasponu tercdecime, pri čemu je početni ton f2 zapravo i najviši ton. *Staro leto je minulo* napjev je koji se danas tradicionalno izvodi po završetku misnog slavlja blagdana sv. Silvestra, pape, 31. prosinca. Riječ je o zahvalnici Kristu za proteklu građansku godinu. Napjev karakterizira dorski modus, tipičan za narodne melodije međimurske Hrvatske i Pomurja, s karakterističnim tonom ti (h). Lidija Bajuk o tome napjevu piše u kontekstu ophodarenja za Novo leto kao dijela novogodišnje čestitke.[18] Pretpostavlja se da je napjev bio sveprisutan u pučkoj glazbenoj tradiciji kajkavskoga kraja, uz neke iznimke. Oblik napjeva je proširena velika glazbena rečenica.

Dva božićna napjeva zauzimaju posebno mjesto u legradskoj božićnoj glazbenoj tradiciji. Napjevi *Stan'te, dečaki* i *Marija se majka trudi* dio su božićnog bajanja i ophodarenja. Ovakvi i slični običaji rasprostranjeni su čitavim Međimurjem i Podravinom. Iako je danas pomalo iščeznuo običaj „hodajućeg bajanja" i ophoda sela, Legrađani su zadržali tradiciju pjevanja tih napjeva prije same mise polnoćke. Napjevi su jednostavne građe i lako pamtljivi.

Marija se majka trudi[19]

Ova četverotaktna melodija aludira na poznatiji božićni napjev *Zdravo budi, mladi kralju*, koji u vlastitoj obradi donosi Vinko Žganec u *Zborniku jugoslovenskih pučkih popijevaka*,[20] uz nekoliko melodijskih iznimaka. Iako mjera u legradskom izvor-

16 ĐURKAN, Josip: *Ljubav Božja na djelu u Legradu.* Zagreb: Tkanica, 2016., 178.

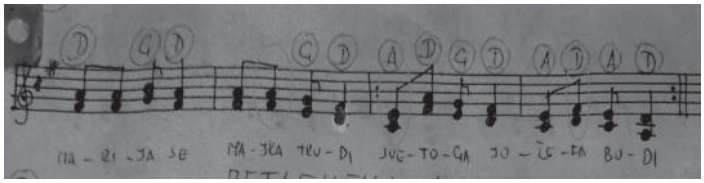
17 ŽGANEC, Vinko Žganec: *Narodne popijevke iz kotara Koprivnica*, https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=l&msq=legrad 56 (24. 5. 2022.)

18 BAJUK, Lidija: *Odjeci slavenskog mita u nematerijalnoj kulturi Međimurja*. (doktorska disertacija), Zagreb, 2018., 262.

19 Tekst napjeva: Marija se majka trudi svetoga Jožefa budi. Stani Jožef, dobro moje, rodila bum dete svoje. Ne plaši se o Marija, lepo ime majka mila. Varoš Betlehem bogati, stana hoću poiskati. Sveti Jožef još z večera, ophodil je Betlehema. Tam su stranski ludi bili, stana nisu zadobili. Onda Jožef ovak veli, ter Mariju razveseli. Naj se draga žalostiti, zvan varoša nam bo iti. Zvan varoša na pol vure, tam pastiri ognja kure. Ja njim hoću na glas dati, tam moremo mi prespati. Kak je Jožef ovo zrekel, angel s neba je doletel. Ober štale kaže zvezdu i njim čini lepu stezu. Pastiri su se bojali, ovo čudo nisu znali. Onda Jožef ovak veli: „Ne bojte se o pastiri." V štalicu su nuter vlezli, slamicu su im donesli. Onda bila prazna jasla, maršica se vani pasla. Marija na slamu sede, pastiri to čudo glede. Ter porodi sina Boga, Jezušeka jedinoga. To mu zdesna blazinica, a jaslica postelica. Volek, oslek polek spiju i detešce nam topiju. Vjutro su se žalovali, betlehemski svi purgari. Da bi bili tužni znali, bili bi im stana dali. Al pastirom velka dika, tomu radost prevelika. Da se Jezuš kral naš mladi, rodil vu pastirskoj štali. Peldu zem'te dragi ljudi, kak vas sam Bog z neba ljubi. Da za vaše otkupljenje, čovečansko zveličenje. FALEN BUDI JEZUŠ KRISTUŠ!

20 ŽGANEC, Vinko: *Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka.* (II. svezak), Zagreb, 1925., 60.
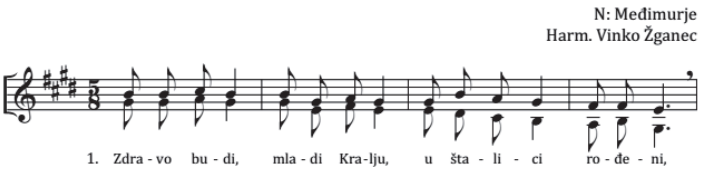
niku nije zapisana, napjev se izvodi jednako kao i popijevka *Zdravo budi, mladi kralju*. Metrika legradskog napjeva odgovara metrici poznatog napjeva, dakle izvodi se u mješovitoj, peteroosminskoj mjeri. Melodija se razlikuje u nekoliko pomaka kojima odstupa od poznatije melodije. Modifikacije su gotovo neznatne. Na drugoj dobi drugog takta napjev *Zdravo budi, mladi kralju* silazi za interval male terce, dok u napjevu *Marija se majka trudi* ostaje na istom tonu. Također, na prvoj se dobi trećeg takta ponavlja isti ton, dok u napjevu iz Legrada silazi za cijeli stepen. Druga doba četvrtog takta djeluje kao dodana doba zbog deklamacije teksta, koja u napjevu *Zdravo budi, mladi kralju* nije potrebna. Zbog kratkoće, druga polovica ovog četverotaktnog napjeva se ponavlja. Proteže se kroz 33 kitice u kojima se opisuju roditeljske muke Josipa i Marije, Isusovo rođenje te poziv na poklon Novorođenomu. Napjev nije izvoran. Ova je melodija karakteristična za sjeverozapadnu Hrvatsku, a pojedine se strofe razlikuju od kraja do kraja zbog vjerojatne prilagodbe narječju i govoru.

Slika 4. Notni zapis legradske verzije napjeva Marija se majka trudi

Stante dečaki

Napjev je koji se također koristio pri božićnom bajanju/ophodarenju u Legradu. Danas, iako je taj običaj iščeznuo, napjev *Marija se majka trudi* izvodi se prije same mise polnoćke. Poziva vjernike da se od sna trgnu i pođu na misu polnoćku pokloniti se novorođenom Kralju. Riječ je o četverotaktnoj durskoj melodiji. Posljednja dva takta se ponavljaju. Godine 1947. poznati muzikolog dr. Vinko Žganec isti je napjev čuo od pokojne Kate Bango, rođene 1887. godine, te ga zapisao i sačuvao u zbirci *Narodne popijevke iz kotara Koprivnica*.[21] Uz nekoliko melodijskih odstupanja, napjev je ostao nepromijenjen sve do današnjih dana. Razlika je u polutonskom pomaku drugog dijela druge dobe prvog takta. U zapisu dr. Žganca sve do četvrte dobe stoji isti ton, zapisan kao četvrtinka, dvije osminke i četvrtinka. Danas na drugoj osminki druge dobe melodija sklizne na donji poluton te se vraća na početni ton, a zatim skače za kvartu niže. Kod usmene predaje uvijek je problem predstavljao poluton, koji se često izgubi ili nastane ondje gdje nije prvotno zamišljen. Treći takt u zapisu dr. Žganca donosi melodijsko-ritamski pomak prve dobe u osminkama na drugu dobu (la – so – fa), dok se danas na tome mjestu skače za interval velike terce (la – fa), s tim da je prva doba četvrtinka. Dakle, jedna se osminka izgubila, što je pomalo i osiromašilo ovaj jednostavni napjev. Napjev je jedan od rijetkih narodnih napjeva zapisanih u zbirci dr. Vinka Žganca koji nije zaboravljen.

Slika 5. Notni zapis napjeva Zdravo budi mladi Kralju

21 ŽGANEC, Vinko: *Narodne popijevke iz kotara Koprivnica,* (I. svezak), Zagreb, 1947., 24., https://repozitorij.dief.eu-/a/?pr=iiif.v.a&id=69549&tify={%22pages%22:[2,3],%22view%22:%22info%22} (23. 8. 2022.)

Betlehemu hajdemo

Ova je popijevka uvedena za vrijeme djelovanja sestara Kćeri Božje ljubavi u Legradu (kraj 19. i početak 20. stoljeća). Također je služila u koledarske svrhe, no ne u tolikoj mjeri kao prethodne dvije. O tome svjedoči Josip Đurkan: *U sjećanju mi je ostao dječji zbor. Nakon rane dječje mise u Božićno vrijeme sestre su sve djevojčice poredale u red. Dvije po dvije silazile su s kora i pjevale pjesmu: Betlehemu hajdemo. (...)*[22]

Ljubav Legrađana prema sestrama bila je velika. Cjelokupni repertoar koji su redovnice poučavale očuvao se sve do danas. Pretpostavlja se da je repertoar uveden iz krajeva u kojima su redovnice službovale. Moguće je da je riječ o izvatku iz kakve božićne drame, igrokaza ili sličnoga djela.

Iz ovoga prikaza uočavamo da je božićni ciklus bogat pretežito adventskim napjevima i popijevkama marijanskoga sadržaja, popijevkama preuzetima iz pjesmarica i kantuala druge polovine 19. i početka 20. stoljeća te s nekoliko narodnih napjeva karakterističnih za međimurski i prekmurski kraj. S obzirom na to da se napjevi preuzeti iz različitih kantuala i pjesmarica izvode više od sto godina, prihvaćeni su među pukom, koji ih je na neki način prisvojio, a budući da se rijetko gdje drugdje čuju ili izvode, uvršteni su u popis pučkih popijevki koje se izvode u legradskoj župi Presvetog Trojstva. Od njih možemo izuzeti samo tri napjeva: *Stan'te dečaki*, *Poslušajte svi sada* i *Zdrav' kralj mladi*, za koje možemo reći da su nastali na širem legradskom području, bilo izvorno, bilo različitim modifikacijama postojećih napjeva. Isti je slučaj i s napjevom molitve *Anđeo Gospodnji*, kao i s popijevkom *Ptičice lijepo pjevaju*. Među božićnim popijevkama, osim onih tradicionalnih koje se pjevaju na hrvatskom govornom području i koje su podrijetlom iz ovih krajeva, pronalazimo i prepjeve božićnih narodnih popijevaka iz Poljske.

3.2. Uskrsni ciklus

3.2.1. Korizmene popijevke

Kroz korizmeni hod kršćani promišljaju o svojim grijesima. Kristova muka i patnja česta su inspiracija brojnih autora. Korizmene liturgijske popijevke dijelimo na popijevke kajanja, svojstvene početku korizme, i popijevke o Kristovoj muci. Legradski opus donosi nekoliko popijevaka o Kristovoj muci kojima vjernici svake godine oživotvoruju Kristovu agoniju na križu. Potrebno je spomenuti da je u većini napjeva Kristova žrtva oplakana kroz tugu i bol Djevice Marije, Majke Žalosne, što je, kao i u adventskom vremenu, karakteristično za župu Legrad. Kult Blažene Djevice Marije, vjerojatno zbog bojazni od protestantizma, u Legradu je znatno istaknut i živi još i danas. Korizmena popijevka *Kćerko Eve*[23] je popijevka koja poziva „kćerku Evu" na obraćenje zbog grešnog stanja koje je dovelo Krista na križ. *Kćerka Eva* zapravo je poziv svakom kršćaninu na skrušenu pokoru. Riječ je o velikoj glazbenoj periodi koju čine dvije male ponovljene rečenice s različitim kadencama te jedna velika rečenica. Popijevka je u duru i sastoji se od četiri strofe, a autor je nepoznat. *Križnem drevu* korizmena je pučka popijevka koja žali i oplakuje Krista kroz bol i muku Djevice Marije, kojoj mač od boli probada dušu dok gleda raspetoga sina na križu. Melodijski je obrazac jednak, uz nekoliko manjih iznimaka, korizmenoj međimurskoj popijevci *Počivaj, o moj Neven*. Sastoji se od tri strofe,

22 Usp. ĐURKAN, Josip: *Ljubav Božja na djelu u Legradu*. Zagreb, 2016., 180.

23 Tekst popijevke: *Kćerko Eve amo pridi, križu milog sinka mog, suze boli moje vidi, muke vidi Spasa tvog. Koj' se za te predade cijela, ti si, ah, na križ propela, ti si, ah, ti si, ah, na križ propela. Nice padi i nariči i skrušeno kaj' se sad. Jer kod pjesma tvoja diči, koj' ti blaži bol i jad, koj' te pita hranom tijela. Ti si ah...Svoga oca, svog pastira svoju ljubav, radost, slast. Koj' rad' tebe sad umira, daje život, sreću, čast, i sjaj vijenca ne uvela. Koj' rad' tebe prahom b'jaše, ostavivši neba dvor. Koj' te svojom sestrom zvaše, tebe jadni zemlje stvor. Što si mislit' ne bi smjela.*

a svaka je strofa raspoređena u osam taktova. *Tužni glasi* korizmena je pučka popijevka koja melodijski obrazac dijeli s pučkom korizmenom popijevkom slavonskoga kraja *Isus mudrost očeva*. Popijevka je durska i sastoji se od četiri male rečenice. Melodija je raširenija u sjevernoj Hrvatskoj s tekstom *Isus mudrost očeva* nego s ovim tekstom. *Tužno plače* korizmena je popijevka koja opisuje put dviju Marija prema raspetomu Kristu. Ova popijevka, kao i brojne druge sačuvane u liturgiji, svojim sadržajem podsjeća na liturgijske drame srednjega vijeka i baroka. Kroz cijelu se popijevku odvija dijalog između onih koji traže Isusa.

3.3. Pokojničke popijevke

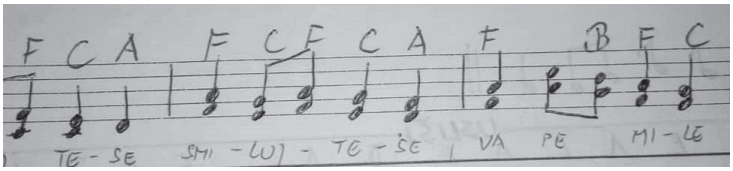
Kršćanska sućut i kršćansko bratstvo oduvijek su bili nošeni ljubavlju prema Kristu i ljubavlju jednih prema drugima. I danas se u katoličkoj zajednici Legrada izvode dva napjeva kojima se obitelj i okupljeni opraštaju od pokojnika: *O, braćo premila* i *Smilujte se*. U sjevernim krajevima Hrvatske, a i šire, od pokojnika se tradicionalno oprašta glazbom. Danas je glazbenu prevlast preuzela svjetovna glazba koju često izvode necrkveni glazbenici, dok u Legradu i dalje živi tradicija pjevanja crkvenih pučkih napjeva koje izvode članovi crkvenoga pjevačkog zbora.

Smilujte se jednostavan je napjev sastavljen od četiri takta koji, poput litanijske molitve, donosi tekstualni obrazac u kojem se vapije i moli za pokojnike, kao jedino sredstvo pomoći dušama u čistilištu. Pretpostavlja se da je napjev izvorno bio zapisan u dorskom modusu.

Smilujte se, smilujte se, vape mile dušice.
Smilujte se, smilujte se, gorke rone suzice.
Svi vi znanci, prijatelji i rodbinstvo pokojnih.
Sjetite se, pak dođite Bogu se pomoliti.
Draga djeco sjetite se svojijeh roditelja.
Oci, majke, spomen'te se svoje mile dječice.
Draga braćo, mile sestre, dobri Božji kršćani.
Za sve mrtve tu na groblju Bogu se pomolite.
Svi sad složno i pobožno ruke svoje sklopimo.
Oči svoje pune nade prema nebu dignimo,
te molimo Svevišnjega: „Pokoj vječnim mrtvim daj,
da im bude život vječni, med anđeli vječni stan."

O, braćo premila također je napjev koji se pjeva pri misama zadušnicama ili na samom obredu sprovoda. Recitativnog je karaktera i kreće se u rasponu sekste. S obzirom na to da je zapisan na štokavštini, pretpostavlja se da je posredovan u Legrad te da kao takav nije izvoran.

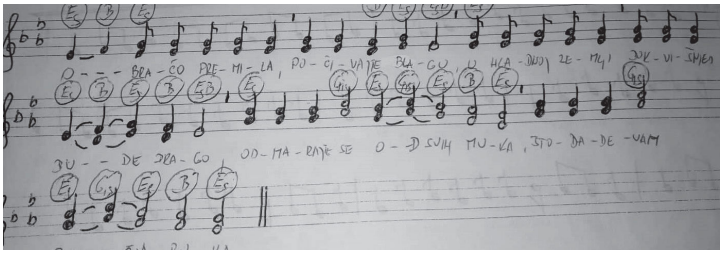
O braćo premila počivajte blago u hladnoj zemlji dok Višnjem bude drago.
Odmarajte se od svih muka što dade vam Božja ruka.
Kol' strašna je tmina tog crnog groba, al' za svakog od nas doći će to kobno doba.
Tad valja se rastavljati, sve svoje mile ostavljati.
Tek nada nas tješi na uskrsnuće, na vječnu se radost groba luče.
Tad mine svaki jad i vaj, a vi uživajte vječni raj.

Slika 6. Notni zapis napjeva Smilujte se

4. Rukopisna pjesmarica Ivana Horvata

Vrijedno muzikološko, povijesno i narodno blago čuva se u rukopisnoj pjesmarici kantora Ivana Horvata iz 1790. godine. Ovo je djelo možda najzanimljiviji dio povijesti legradske crkvene i glazbene tradicije. Pretpostavlja se da je Horvat bio orguljaš i učitelj u nekoliko župa toga kraja, sa sjedištem u Legradu. Ovu je rukopisnu zbirku popijevki do 1951. godine sačuvao Lajoš Oszten, bivši kantor u Legradu, koji se njome služio sve do 1981. godine.[24] Pretpostavlja se da je pjesmaricu koristilo više legradskih kantora, od kojih je posljednji bio Lajoš Oszten. Oszten je rukopis 1951. godine poklonio Ernestu Eperjessyju, učitelju u Legradskoj Gori, koji ga je 2012. godine darovao Đuri Frankoviću, smatrajući da bi u njemu pohranjeno kulturno blago trebalo ubaštiniti u hrvatsku kulturu.[25] Pjesmarica se i danas nalazi u vlasništvu obitelji Franković, s kojom je stupljeno u kontakt, no supruga pokojnog Đure Frankovića pristup pjesmarici dopušta jedino u njihovu privatnom stanu u Pečuhu. Prilikom pisanja ovoga rada dobiveno je nekoliko fotografija pjesmarice. Ono što možemo potvrditi jest da je riječ o rukopisnoj pjesmarici koja prati liturgijsku godinu. Pjesmarica je sačinjena od tekstova popijevki koje su se koristile u ondašnjoj liturgiji, a vjerojatno se neki od naslova nalaze i u današnjoj baštini pjevačkoga zbora župe Legrad. Na dnu stranica pojedinih popijevki nalazimo abecedom zapisane tonove koji su vjerojatno služili kao podsjetnik kantoru, osobito za napjeve koji su se izvodili samo jednom godišnje. S obzirom na to da uvid u pjesmaricu tijekom pisanja ovoga rada nismo uspjeli dobiti, pretpostavljamo da su popijevke bile poredane redoslijedom kojim su se koristile u liturgiji. Franković navodi kako zbirka započinje naslovom *Popevka od Pr(euzvšenog) Ol(tarnog) Sakramentuma*, nakon čega slijedi misni red, odnosno *Pred Mešum blagoslov Cirkveni*, koji je na kraju predočen na latinskom jeziku. *Pred Prodečtvom* priziva Duha Svetoga, a slijedi ga druga nabožna pjesma srodnoga sadržaja. I treća popijevka donosi sličan sadržaj, ispjevana je u osmercima s rimom na kraju stihova. Slijed pjesama zorno prati slijed crkvenoga obreda te se nastavlja pjesmama *Po Prodečtvu* i *Pred Blagoslovom*, pri čemu se hrvatski tekst nadopunjuje latinskim tekstom. U sedmercu su ispjevani stihovi pjesme *Po Blagoslovu*, s rimom na kraju.[26]

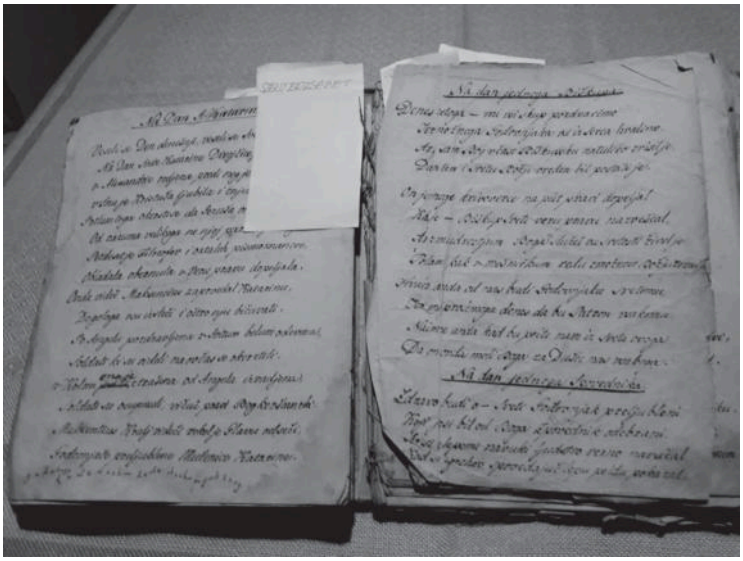
Slika 7. Notni zapis napjeva O braćo premila

24 FRANKOVIĆ, Franković: *Rukopisna pjesmarica iz Legrada.* //Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XIV, 28, 2015., 84.
25 Isto.
26 Isto, 88.

5. Zaključak

Legradska glazbena tradicija razvijala se kao slojevit sustav u kojem se isprepliću usmena predaja, rukopisni zapisi i kasniji utjecaji crkvenih i društvenih promjena. Središnje mjesto u tom procesu zauzimaju rukopisne pjesmarice, osobito one Ivana Horvata i Slavka Kuzmića, koje svjedoče o kontinuitetu liturgijskog pjevanja te o načinu njegova prenošenja unutar lokalne zajednice. Ovi izvori pokazuju kako je glazbena praksa u Legradu bila u velikoj mjeri oblikovana praktičnim potrebama bogoslužja, ali i individualnim doprinosima kantora, orguljaša i voditelja zborova koji su svojim radom očuvali i oblikovali repertoar. Analiza dostupnih izvora također ukazuje na činjenicu da je dio materijalne baštine izgubljen ili teško dostupan, što otežava cjelovitu rekonstrukciju povijesnog razvoja. Unatoč tome, sačuvani rukopisi i usmena svjedočanstva omogućuju uvid u bogat i raznolik glazbeni repertoar koji je bio duboko ukorijenjen u svakodnevni religijski i kulturni život zajednice. Posebno je važno istaknuti da legradska glazbena baština ne predstavlja izoliran fenomen, nego je dio šireg kulturnog prostora Podravine i sjeverozapadne Hrvatske. U tom kontekstu ona pridonosi razumijevanju lokalnih oblika liturgijske prakse, ali i procesa prijenosa i prilagodbe crkvenoga glazbenog repertoara u manjim ruralnim sredinama. Rezultati ovoga rada jasno upućuju na potrebu za daljnjim sustavnim znanstvenim proučavanjem, dokumentiranjem i zaštitom rukopisnih izvora. Posebno se ističe važnost njihove dostupnosti i eventualne digitalizacije kako bi se omogućilo njihovo detaljnije muzikološko i povijesno vrednovanje. Može se zaključiti da glazbena baština Legrada predstavlja vrijedan dio hrvatske kulturne i crkvene povijesti.

Ona svjedoči o dugotrajnoj tradiciji zajedničkog pjevanja, snažnoj ulozi lokalnih nositelja glazbene prakse te kontinuiranom oblikovanju identiteta zajednice kroz liturgijsku glazbu. Očuvanje i daljnje istraživanje ove baštine od iznimne je važnosti ne samo za Legrad i Podravinu nego i za šire razumijevanje hrvatske glazbene i kulturne povijesti.

Slika 8. Rukopisna pjesmarica Ivana Horvata (snimio: Ivon Fabijanec)

Summary

Legrad's Folk Church Singing

IVON FABIJANEC

This paper explores the musical and liturgical heritage of Legrad, focusing particularly on the tradition of church singing, handwritten songbooks, and their historical and cultural value. The analysis of the available data indicates that Legrad's musical heritage developed through the combination of oral and written traditions. An important role in preserving and transmitting this heritage was played by cantors, organists, and church choir directors. Among the most significant sources are the handwritten songbooks compiled by Ivan Horvat in 1790 and by Slavko Kuzmić. These manuscripts provide important insight into the liturgical repertoire and the ways in which individual chants were performed. The repertoire was closely connected with the liturgical calendar and included a wide range of musical forms, from ceremonial chants to folk and meditative ones. Despite occasional interruptions in the continuity of performance and the loss of some written materials, the musical tradition has survived due to the strong religious devotion of the local community and the continued transmission of musical knowledge from one generation to another. At the same time, some of the existing manuscripts remain difficult to access or have received insufficient scholarly attention. This makes a complete reconstruction of the historical development of Legrad's church music particularly challenging. The findings therefore point to the need for further scholarly research, systematic documentation, and, where possible, digitization of the remaining sources. Legrad's musical heritage is an important element of the cultural identity of the Podravina region and a valuable contribution to the wider Croatian tradition of church music. For those reasons, its preservation and further systematic research are of considerable importance.

Literatura i izvori

ARHIV, kor evangeličke crkve Legrad

ARHIV, kor župne crkve Presvetog Trojstva Legrad

ARHIV, župni ured Župe Presvetog Trojstva Legrad

BAJUK, Lidija: *Odjeci slavenskog mita u nematerijalnoj kulturi Međimurja (doktorska disertacija),* Zagreb, 2018.

Cithara octochorda, Zagreb, 1757.

Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta: troglasno sa pratnjom orgulja. / udesio Vilko Novak, Zagreb: Naklada St. Kugli – Knjižara hrvatskog sveučilišta i jugoslavenske akademije, 19. – 20.st.

ĐURKAN, Josip: *Legrad i njegova župa kroz stoljeća.* Legrad: Vlastita naklada, 2005.

ĐURKAN, Josip: *Ljubav Božja na djelu u Legradu*. Zagreb: Tkanica, 2016.

FELETAR, Dragutin: *Legrad*. Čakovec: Kulturno-prosvjetno društvo „Zrinski", 1971.

FRANKOVIĆ, Đuro: *Rukopisna pjesmarica iz Legrada.* //Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XIV, 28, 2015., 84–93. https://hrcak.srce.hr/

HADROVIĆ, Stjepan: *Crkvena pjesmarica Hossana,* Zagreb, 1911.

HALLER, Jenő: *Povijest Legrada*. Samobor: Meridijani, 2016.

KUZMIĆ, Slavko: *Rukopisna pjesmarica,* Legrad, 2006.

Pjevajte Gospodinu pjesmu novu, Zagreb: Glas Koncila, 1985.

SCHOLZ, A.: *Crkvena pjesmarica,* Zagreb, 1900.

ŽGANEC, Vinko: *Narodne popijevke iz kotara Koprivnica,* (I. svezak), Zagreb, 1947.u:https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=iiif.v.a&id=69549&tify={%22pages%22:[2,3],%22view%22:%22info%22} (23. 8. 2022.)

ŽGANEC, Vinko: *Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka* (I. knjiga), Zagreb, 1925.

ŽGANEC, Vinko: *Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka* (II. knjiga), Zagreb, 1925.

Župna spomenica, Legrad, 1979.